

ОСОБЛИВОСТІ ЦІНОВОГО МЕХАНІЗМУ АПК В УМОВАХ РИНКОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

*В.М.Онегіна, кандидат економічних наук, доцент
Харківський державний технічний університет сільського
господарства*

В економічній системі, в основі механізму якої ринок, ціни відіграють особливу роль, забезпечуючи виконання ринком таких функцій, як інформаційна, координуюча, відтворювальна, регулююча, стимулююча. Ціни виступають формою визнання економічною системою кількісних та якісних результатів діяльності базових елементів, співставлення індивідуальних результатів виробництва із суспільними потребами та результатами. Ціна як кластер інформації про потреби системи закладає основи для прийняття рішень щодо обсягів виробництва, використання ресурсів. В.Репке, визначаючи засади господарського порядку в ринковій системі, відмічав: “Ринкове господарство має пристрій у вигляді цінового механізму, яке дає порядку господарського життя ясні, однозначні та позбавлені суб’єктивного свавілля орієнтири — вимірювачі обмеженості, що пристосовуються до зміни зовнішніх даних” [7,с.144]. Ціни покликані в ринковій економіці координувати дії самостійних та економічно відокремлених суб’єктів. Через вплив на доходи ціни регулюють відтворення та розміщення ресурсів системи. Але, за визнанням К.Ерроу, “хоча у ціновій системі безліч позитивних якостей, можливості її не безмежні; є випадки, коли вона просто не працює та не може бути єдиним та безперечним арбітром суспільного життя” [11,с.55]. Отже, формування ефективного організаційно-економічного механізму потребує виявлення особливостей дії цінового механізму в певній економічній системі, що дозволить визначити випадки, коли ринок має бути доповненим “суспільним процесом прийняття рішень”.

Проблемам цінового механізму в АПК України в умовах перехідного періоду приділена увага в працях Ю.Білика, Я.Білоусько, З.Ніколаєвої, Б.Пасхавера, П.Саблука, О.Шпичака

[1-4,8-10] та інших. Зокрема, визначено такі особливості цінової динаміки в цей період, як диспаритет цін на продукцію сільського господарства та спожиті матеріально-технічні ресурси, що став вагомішим чинником вимивання фінансових ресурсів з галузі, кризового стану сільськогосподарських товаровиробників; висока нестабільність та значний розмах варіації цін на продукцію сільського господарства. Такий аналіз доводить неефективність у встановленні регулюючих параметрів відтворення аграрного сектору в період ринкової трансформації. Але аспектам дієвості цінового регулювання виробництва та використання ресурсів, реакції товаровиробників на зміни цін за умов перехідної економіки належної уваги приділено не було.

Метою цієї статті виступає визначення впливу цін на прийняття рішень сільськогосподарськими товаровиробниками щодо обсягів виробництва, реалізації продукції та залучення ресурсів, і з урахуванням цього узагальнення особливостей дії цінового механізму АПК в умовах ринкової трансформації. Для досягнення мети використовувалися методи системного та факторного аналізу, статистичної вибірки, індексний метод, прийом кореляції.

Формування цін є безпосередньо пов'язаним із особливостями певної економічної системи, ціни несуть інформацію про потреби системи і покликані скоординувати та забезпечити діяльність елементів системи відповідно цим потребам, та в той же час є відбиттям стану системи, ступеня досконалості ринків, їх інституціоналізації, інформаційного забезпечення. При ідеальному функціонуванні ринкового механізму ціни мають відповідним чином скорегувати поведінку окремих товаровиробників. Зростання цін має сигналізувати про необхідність збільшення обсягів виробництва, а скорочення — про його зменшення, одночасно підвищення цін дозволяє залучити додаткові ресурси, призводить до встановлення рівноваги окремого товаровиробника при більшому обсязі виробництва, падіння ж цін має призводити до протилежних результатів.

Для визначення дієвості цінового регулювання виробництва сільськогосподарської продукції в умовах перехідного періоду в Україні, нами був перевірений взаємозв'язок між рівнем цін та

обсягами виробництва, реалізації даної продукції і залучених ресурсів шляхом визначення коефіцієнту кореляції між індексами цін на певні групи сільськогосподарської продукції та відповідними індексами виробництва, реалізації та посівних площ. Значення коефіцієнтів кореляції представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Значення коефіцієнтів кореляції між індексом цін та індексами виробництва, реалізації сільськогосподарської продукції, посівних площ в Україні у 1996-2002 рр.

Вид сільськогосподарської продукції	Коефіцієнт кореляції між				
	індексом цін та обсягом виробництва одного року	індексом цін попер. року та обсягом виробництва наступного року	індексом цін та обсягом реалізації одного року	індексом цін попер. року та обсягом реалізації наступного року	індексом цін попер. року та посівною площею наст. року
Зернові	-0,4038	0,9272	-0,0568	0,8611	0,9118
Олійні	-0,2939	0,7741	-0,4591	0,7503	0,0286
Цукрові буряки	0,2452	0,6417	0,3696	0,6491	0,3554
Картопля	-0,2718	0,8964	-0,8403	0,4160	0,8109
Овочі	-0,8673	0,2173	-0,7777	-0,6002	-0,0410
Плоди та ягоди	-0,5173	0,7107	-0,5012	0,6447	0,6366
М'ясо	-0,6322	0,4493	-0,7294	0,4987	-
Молоко	-0,6745	-0,3446	-0,4997	-0,2221	-
Яйця	-0,7076	-0,4679	-0,6003	-0,3545	-

*Розраховано за [5,6]

Аналіз отриманих результатів дозволяє зробити наступні висновки. За всіма аналізованими видами сільськогосподарської продукції не встановлено прямого зв'язку між рівнем цін та обсягами виробництва і реалізації одного року, оскільки значення коефіцієнтів кореляції між відповідними індексами менше 0,5. Це ще раз підтверджує низьку еластичність пропозиції сільськогосподарської продукції за ціною в короткостроковому періоді.

Співставлення індексів цін попереднього року та обсягів ви-

виробництва наступного дозволяє встановити відносно тісний зв'язок між рівнем цін та обсягами пропозиції більшості видів сільськогосподарської продукції (виняток складають овочі та продукція тваринництва, за якими значення коефіцієнту кореляції і між цими індексами має значення менше 0,5). Отже, обсяги виробництва в тваринництві виявляються низько чутливими до динаміки цін попереднього року, а в рослинництві простежується поведінка товаровиробників відповідно до статичних очікувань й ефект композиції. Так, товаровиробники приймають рішення щодо обсягів виробництва в наступному періоді, враховуючи рівень цін попереднього року. Збільшення (зменшення) обсягів виробництва усіма товаровиробниками призводить до значних змін цін у наступному періоді, обумовлює цінові коливання на сільськогосподарську продукцію за роками. Урахування зв'язку між рівнем цін попереднього року та посівними площами наступного свідчить, що рівень цін не мав значного впливу на рішення товаровиробників щодо залучення ресурсів у виробництві більшості видів сільськогосподарської продукції, позитивний зв'язок між індексами цін та посівними площами просліджується тільки по зерновим та картоплі.

Оскільки в умовах перехідного періоду в Україні набув загострення диспаритет між цінами на продукцію сільського господарства та матеріально-технічні ресурси, то до аналізу впливу цін на пропозицію сільськогосподарської продукції мають бути залучені відносні індекси, які відбивають динаміку цін на сільськогосподарську продукцію з урахуванням цін на матеріально-технічні ресурси, що споживаються при її виробництві.

Аналіз представлених в табл.2 коефіцієнтів кореляції між відносними індексами цін та обсягами виробництва, реалізації сільськогосподарської продукції і площею посівів свідчить, що і відносні ціни в межах одного року не здійснювали суттєвого впливу на обсяги пропозиції сільськогосподарської продукції (за виключенням цукрових буряків).

За більшістю видів сільськогосподарської продукції значення коефіцієнту кореляції між відносним індексом цін попереднього року та обсягом виробництва і реалізації наступного більше 0,5. А

це знов доводить, що поведінка товаровиробників будувалася на підставі статичних очікувань. При цьому ціни мали суттєвий вплив на обсяги посівних площ тільки по зерновим, цукровим бурякам, картоплі.

Таблиця 2

Значення коефіцієнтів кореляції між відносними індексами цін та індексами виробництва, реалізації сільськогосподарської продукції, посівних площ в Україні у 1996-2002 рр.

Вид сільськогосподарської продукції	Коефіцієнт кореляції між				
	індексом цін та обсягом виробництва одного року	індексом цін попередн. року та обсягом виробництва наступного року	індексом цін та обсягом реалізації одного року	індексом цін попередн. року та обсягом реалізації наступного року	індексом цін попередн. року та посівною площею наст. року
Зернові	-0,2654	0,8652	-0,1345	0,8238	0,7932
Олійні	-0,0832	0,8335	-0,6025	0,8205	0,4348
Цукрові буряки	0,8726	0,7512	0,9451	0,6736	0,6074
Картопля	-0,5760	0,8213	-0,9023	0,0091	0,6437
Овочі	-0,3889	0,0654	0,2251	0,0233	0,0794
Плоди та ягоди	-0,6285	0,4447	-0,0664	0,4012	0,4921
М'ясо	-0,4524	0,8692	-0,7230	0,7614	-
Молоко	-0,0247	0,8379	0,2449	0,9027	-
Яйця	-0,9223	-0,4306	0,8252	0,6844	-

*Розраховано за [5,6]

Таким чином, провали цінового механізму з координації дії товаровиробників, регулювання виробничої діяльності в умовах перехідного періоду в АПК України виявилися з двох боків. З одного боку, значні нестабільність та розкид цін на продукцію сільського господарства ускладнили встановлення на ринку ефективних параметрів його рівноваги, тобто на рівні рівності суспільних граничних витрат суспільній граничній корисності. Цінові тенденції, що виявилися у диспаритеті цін стали слідством не об'єктивних системних змін, а недосконалості аграрного ринку за умов перехід-

ної економіки. Ситуація загострилася тим, що сільськогосподарські товаровиробники, приймаючи ціну ринку, приймали її на неефективному рівні, який менше суспільної вартості. З другого боку, ціни не регулювали обсяги пропозиції в короткостроковому періоді, не стали визначаючим чинником розміщення та використання ресурсів. Ефект композиції як реакція галузі на цінові сигнали призводив до невиправданих коливань обсягів виробництва та самих цін.

При скороченні відносних цін на продукцію сільського господарства в Україні за 1990-1999 рр. на 83% падіння обсягів її виробництва склало 52,4%, а скорочення посівних площ тільки 13,6%, зайнятих в сільському господарстві — 2% [5,6]. Цінові зміни відбивалися не стільки на розміщенні ресурсів, скільки на доходах власників ресурсів залучених у сільськогосподарське виробництво. Відносне скорочення цін на продукцію сільського господарства в перехідному періоді, погіршуючи умови відтворення ресурсів аграрного сектору, стало причиною їх деструкції.

Такі провали цінового механізму вносять момент хаосу та некерованості в економічну систему. Отже внутрішній механізм саморегуляції такої системи повинний бути доповненим державним регулюванням. Та подальші дослідження мають визначити ті інструменти державного регулювання, які б сприяли ефективному функціонуванню аграрного сектору та відтворенню його ресурсного потенціалу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білик Ю. Ціноутворення в умовах реформування ринкових відносин в АПК. — К.: Урожай, 2002. -168 с.
2. Білоусько Я. К. Методологічні основи цінового регулювання суспільного відтворення // Економіка АПК. — 1997. — №11. — С.22-30.
3. Пасхавер Б. Аграрне ціноутворення в умовах кризи // Економка України. — 1999. — №. — С.67-76.
4. Пасхавер Б. Цінова ситуація та цінова політика в аграрній сфері // Економіка України. — 2001. — №1. -С. 59-67.
5. Статистичний щорічник України за 2002 рік / Держкомстат України: За ред. О. Г.Осауленка. -К.: Консультант, 2003. -663 с.
6. Статистичний щорічник "Сільське господарство України" за 2002 рік / Державний комітет статистики України: Під загальним керівництвом Ю.М. Остапчука. — К., 2003. — 319 с.

7. Теория хозяйственного порядка: "Фрайбургская школа" и немецкий неолиберализм: Пер. с нем. – М.: Экономика, 2002. – 482 с.
8. Ціни, витрати, прибутки агровиробництва та інфраструктура продовольчих ринків / За ред. О.М. Шпичака. – К.: ІАЕ, 2000. – 585 с.
9. Ціноутворення у процесі реформування агропромислового комплексу України (1990-2001 рр.) // За ред. О.М. Шпичака. – К.: ІАЕ УААН, 2002. – 499 с.
10. Шпичак О.М., Ніколаєва З.П. Проблеми заставної ціни на зерно // Економіка АПК. – 2001.- №5. – С.98-100.
11. Эрроу К. Возможности и пределы рынка как механизма распределения ресурсов // THESIS. -1993. – Весна. – Т.1. – Вып. 2. – С.53-68.